De heer **IJmkers** (C.P.N.): Mijnheer de Voorzitter! Bij de behandeling van hoofdstuk XV van de rijksbegroting wil ik mij bepalen tot enkele kritische opmerkingen inzake de loonpolitiek.

Eén van de hoekstenen van het beleid van alle naoorlogse kabinetten is steeds de loonpolitiek geweest. Begonnen werd met de geleide loonpolitiek in 1945; daarvoor kwam later de gedifferentieerde loonpolitiek in de plaats; deze moest plaatsmaken voor een vrijere loonpolitiek, die op haar beurt weer werd opgevolgd door het intern gecoördineerde loonsysteem. Hierna komen wij terecht in het heden, in het tijdperk van meer vrijheid in de loonvorming. Hiermede zal dan wel meer vrijheid voor het College van Rijksbemiddelaars worden bedoeld. Bij alle veranderingen, die in de loonpolitiek hebben plaatsgevonden, zijn echter twee zaken steeds gebleven, namelijk enerzijds de beslissende invloed en bevoegdheid tot ingrijpen van de Regering in de loonvorming en anderzijds geen bevoegdheid voor de vakbonden in de bedrijfstakken om vrije onderhandelingen met de ondernemers over de hoogte van de lonen te voeren.

Al deze loonsystemen hadden als voornaamste opzet, de lonen zo laag mogelijk te houden en daardoor de winsten zo hoog mogelijk op te voeren. Dat de loonpolitiek zo vaak aan wijziging onderhevig is, ligt zeker niet in de laatste plaats aan het optreden van de arbeiders en hun vakbonden. Ook nu, terwijl het systeem van „meer vrijheid" in de loonvorming nauwelijks van de grond is, kondigt zich als volgend systeem al de door de vakbonden en ondernemingsraden aan de orde gestelde vrije loonpolitiek aan. Deze eis zal steeds luider klinken en zal ook worden ingewilligd, juist omdat „meer vrijheid" in de loonvorming leidt tot een drastisch ingrijpen van het College van Rijksbemiddelaars, hetwelk van zins is, nagenoeg alle c.a.o.'s ter afkeuring aan de Minister voor te leggen. Dit lot hangt op het ogenblik 17 c.a.o.'s boven het hoofd. Dat het college zo omspringt met de resultaten van het overleg van vakbonden en ondernemers, komt voor het feit, dat de Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid een cijfer één genoemd. Dat cijfer is overigens niet door de arbeiders en hun vakbonden als uitgangspunt aanvaard.

Minister **Veldkamp:** Waar hebt u dat gelezen?

De heer **IJmkers** (C.P.N.): Dat is een verklaring, die onder meer door de geachte afgevaardigde de heer Kloos is afgelegd.

De heer **Van Wingerden** (P.v.d.A.): Dus is het waar!

De heer **IJmkers** (C.P.N.): Dat is inderdaad het geval, mijnheer de Voorzitter. Daardoor zijn wij in deze situatie beland, dat overeenkomsten, die door de onderhandelende partijen zijn gesloten, in de regel al in de praktijk worden toegepast, maar nog niet de goedkeuring van de Minister hebben, omdat het college een spaak in het wiel tracht te steken. Het college, dat in de volksmond de naam „College van Rijksbeknibbelaars" heeft gekregen, heeft becijferd, dat bij een aantal c.a.o.'s de totale loonkostenstijging uitgaat boven het percentage van 7, dat door de Minister is vastgesteld. Dat wil nog niet zeggen, dat de lonen meer dan 7 pct. stijgen, omdat er sprake is van een gedeeltelijke optrekking van de vrouwenlonen en van het inhalen van een achterstand, die bij voorbeeld voor de landarbeiders ruim 20 pct. bedraagt.

Ook de hogere sociale lasten van de ondernemers zijn in het magische cijfer 7 opgenomen. Als men dan gaat rekenen wat er uiteindelijk aan verbeteringen voor de arbeiders overblijft, uitgaande van de 7 pct.-clausule, dan komt men aan een bedrag van een paar gulden in de week.

Er is hier sprake van voortzetting van het loonbeleid van het kabinet-Marijnen, dat over 1965 een loondictaat stelde van 5 pct., waarvan 2 pct. bestemd was ter compensatie van premiestijgingen, zodat netto 3 pct. overbleef. De prijzen over 1965 stegen officieel met 4 pct., waaruit wel blijkt dat de arbeiders onvoldoende profiteren van de hoogconjunctuur.

IJmkers e. a.

Al jarenlang wordt door economen bezworen dat, indien de lonen met meer dan een bepaald percentage zullen stijgen, de hoogconjunctuur ineen zal storten.

De loonstijgingen gingen onder druk van de actie van de arbeiders en hun vakbonden echter steeds boven de door de onheilsprofeten vastgestelde norm uit en de economie is niet ineengestort. Zo zal het ook nu weer gaan met de 7 pct., temeer daar de eis tot vrije loonvorming steeds sterker doorklinkt.

Het moet mogelijk zijn, dat de vakorganisatie en de ondernemers per bedrijf of bedrijfstak zelfstandig een c.a.o. afsluiten, waarbij ieder ingrijpen van het College van Rijksbemiddelaars moet worden afgewezen.

Moeten de arbeiders en andere economisch zwakkere groepen in de tijd van hoogconjunctuur afzien van loonsverhoging, omdat anders de economische toestand verstoord zou worden? De ondernemerswinsten zijn zo hoog, dat er best wat voor een forse loonsverhoging af kan.

De toepassing van het nieuwe belastingtarief op bijzondere beloningen betekent voor de arbeiders, dat de verhoging van hun vakantietoeslag in feite weer ongedaan wordt gemaakt. Ook op dit punt dreigt er dus voor de werkers geen verbetering tot stand te komen.

De Wet Belastingtarief op bijzondere beloningen is een maaksel van het kabinet-Marijnen, het kabinet dat door het ontbreken van ieder sociaal gevoel ten val is gebracht.

Het huidige kabinet behoeft zich aan dit besluit niet gebonden te achten. Zeer zeker ligt hier een taak voor de Minister van Financiën om op korte termijn een wetsvoorstel in te dienen om deze wet op de bijzondere beloningen in te trekken. Is, voor het geval dat een en ander niet tijdig in werking kan treden, de Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid bereid te bevorderen, dat vakantietoeslagen en winstuitkeringen worden verhoogd, zodat het verlies door de extra belastingheffing voor de betrokken arbeiders ongedaan wordt gemaakt? Zal, indien in de praktijk door arbeiders een hogere vakantietoeslag of winstuitkering bedongen zal worden, de Minister of het College van Rijksbemiddelaars hieraan geen belemmeringen in de weg leggen?

De gezinnen met de laagste inkomens hebben het meeste te lijden van de gevolgen van de loon- en prijspolitiek van de Regering. Op hen drukt de prijsstijging het zwaarst. Bij iedere loonsverhoging krijgen zij het minste en wordt hun achterstand ten opzichte van beter betaalde functies steeds groter.

Ook de toepassing van de betaling op de bijzondere beloning treft hen juist het hardst. Voor mensen met een jaarinkomen van f 6000 tot f 9000 betekent het praktisch een verdubbeling van de belasting. Daarom lijkt het mij niet te veel gevraagd van de Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid, extra aandacht aan de sociale kant van zijn taak te besteden en van de ondernemers te verlangen, dat aan de eisen van deze grote groepen werknemers tegemoet wordt gekomen.

De heer **Steenkamp** (K.V.P.): Mijnheer de Voorzitter! Bij de behandeling van de begroting van Sociale Zaken en Volksgezondheid zou ik graag enkele gedachten naar voren willen brengen over datgene, wat de Minister in de memorie van toelichting heeft genoemd „de problematiek van de loonvorming" en vervolgens iets over hetgeen hij heeft genoemd „de sociale democratie".

Wij zijn sinds 1945, sinds de bevrijding aan de vijfde fase in de loonvorming toe. Van 1945 tot 1959 hadden wij de geleide loonpolitiek met de loonrondes, tussentijds eenmaal onderbroken door Minister Suurhoff in een poging om de uniformiteit te doorbreken; van 1959 tot 1963 hadden wij de gedifferentieerde loonpolitiek met de produktiviteit in de bedrijfstak als maatstaf; van 1963 tot 1965 hadden wij de gecoördineerde loonpolitiek en van 1965 af bevinden wij ons in een nieuwe periode, die bepaald wordt door enkele feitelijke omstandigheden, nl. dat het vorige systeem niet werkte, dat het dragen van verantwoordelijkheid op centraal niveau kennelijk zeer moeilijk was, en dat de Minister van Sociale Zaken en

Steenkamp

Volksgezondheid een beslissing heeft genomen, toen werkgevers en werknemers het niet eens konden worden over de vormgeving van het loonbeleid in een volgende fase. De fasen zijn steeds korter geworden, de ontevredenheid groter. Men is geneigd in deze verwarring de verschillen erg groot te zien. Ik dacht, dat het goed was voorop te stellen, dat er een aantal punten is, waarover men het in het bedrijfsleven wel eens is. Men is het eens over een zekere differentiatie per bedrijfstak, resp. per onderneming; men is het eens over een zo groot mogelijke vrijheid voor de contracterende partijen en men is het eens — maar nu spreek ik met zekere aarzeling — over de noodzaak van een laatste woord door de overheid.

Nu blijkt, dat anno 1966 dit laatste punt het kernvraagstuk is in de verwarring en in de discussies. Wanneer en hoe moet de overheid het laatste woord spreken?

Het is de uitdrukkelijke mening — maar dat zal geen nieuws zijn — van mijn fractie, dat de overheid uiteindelijk verantwoordelijk is en blijft en dat zij zich daarvan niet met een losse hand kan afmaken. Mijn fractie meent daarenboven, dat de overheid hiervoor ook een instrumentarium behoeft. Wij leven in een klein land met een gevoelige economie, met een groeiende bevolking, snelle communicatie, kleine afstanden. De eerste verantwoordelijkheid voor de loonvorming ligt in het bedrijfsleven, de uiteindelijke verantwoordelijkheid bij de overheid. Het is goed dit nog eens uitdrukkelijk te zeggen, ook als wij nog eens heel in het kort zien naar de huidige vierde fase.

De opvattingen in het bedrijfsleven ten aanzien van de loonvorming evolueren immers zo bijzonder snel en lopen momenteel helaas juist op het stuk, dat ik noemde, sterk uiteen. Maar de nu gehanteerde procedure is een gecompliceerde en tijdrovende. Na rapporten en overleg op enkele niveau's en na onderhandelingen per bedrijfstak of onderneming overweegt het College van Rijksbemiddelaars, of het een c.a.o. voor onverbindendverklaring zal voordragen. Daarna volgt dan bipartite overleg tussen college en stichting. Handhaaft het college zijn bedenkingen, dan zal er een advies tot onverbindendverklaring komen en daarna volgt een tripartite overleg, college en stichting, waar zowaar de Minister zelf bij aanwezig is. En aan deze — want wij zijn nog niet aan het eind — procedure zit, als de partijen het niet eens worden, dan nog een staart, met mededelingen, met gesprekken tussen partijen, een periode, waarin men de c.a.o. alsnog kan aanpassen, en uiteindelijk zelfs een hearing van de c.a.o.-partijen door de Minister zelf. Het schema van het huidige loonbeleid beslaat een gehele pagina.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou u willen vragen, of het mogelijk is dit schema ter illustratie als noot aan de *Handelingen* toe te voegen, waarin in het kort is uiteengezet welke weg partijen op een bepaald ogenblik moeten gaan.

De **Voorzitter:** Ik stel voor, aan het verzoek van de geachte afgevaardigde tot het doen opnemen van een noot in de *Handelingen* te voldoen.

Daartoe wordt besloten. [1])

De heer **Steenkamp** (K.V.P.): Mijnheer de Voorzitter! Ik moet mijn ernstige zorg over de gang van zaken in Nederland ten aanzien van het loonbeleid, zorg van onze gehele fractie, hier tot uitdrukking brengen. De weg, die wij hebben gekozen, lijkt een doodlopende straat. Ik wil niet het gehele systeem bekritiseren, maar ik zou wel op enkele punten willen wijzen, aspecten, die bijzondere zorg oproepen, zorg bij onze gehele fractie, liever dan kritiek te leveren op het systeem als zodanig.

Wij maken mee, dat duizenden werknemers in Nederland eindeloos moeten wachten op een beslissing.

Minister **Veldkamp:** Weet u hoeveel duizenden?

De heer **Steenkamp:** Dat weet de Minister waarschijnlijk beter dan ik; de cijfers zijn onlangs gepubliceerd.

[1]) Voor noot zie blz. 687.

Minister **Veldkamp:** Maar u spreekt over „duizenden". Dat kunt u toch niet doen als u niet weet hoevelen het er zijn?

De heer **Steenkamp** (K.V.P.): Ik kan mij niet voorstellen, mijnheer de Voorzitter, dat de Minister van mij verwacht dat ik precies het getal geef, maar hij zal waarschijnlijk met mij eens zijn, dat het er enkele duizenden zijn.

Minister **Veldkamp:** Ja, dat wel.

De heer **Steenkamp** (K.V.P.): Dan zijn wij het dus eens.

De heer **Van Pelt** (P.S.P.): Het hele ambtenarenkorps bij voorbeeld.

De heer **Steenkamp** (K.V.P.): Mijnheer de Voorzitter! Dan zijn wij het in deze Kamer meer eens dan ik verwacht had. Ik zou willen dat wij het over het hele systeem van loonvorming meer eens waren.

Wij maken mee, mijnheer de Voorzitter, het bipartite overleg — van al te veel overleg kun je ook genoeg krijgen. Wij maken mee, dat de Minister zich persoonlijk moet bemoeien met kleine collectieve arbeidsovereenkomsten.

Ten slotte, mijnheer de Voorzitter, wil ik vermelden het zwartepietmysterie bij dit kaartspel, dat nu al maanden lang wordt gespeeld. Ik bedoel dit:

Van verschillende kanten is gesteld, dat de Minister in ieder geval niet zelf de zwartepiet in handen zou willen houden. Ik kan mij dit niet voorstellen. Ik kan mij het zeker niet voorstellen van deze daadkrachtige en deskundige minister, maar ik dacht dat het goed was dat wij nadrukkelijk stellen en duidelijk maken, dat de overheid gerust de zwartepiet mag spelen in dit nationale kaartspel, dat van uitzonderlijke betekenis is als wij naar de inzet kijken. De inzet is nl. niet alleen een bepaald percentage van de loonsverhoging, is niet alleen het werknemersaandeel in het nationale inkomen. De inzet is in dit loonsysteem ook het gezag van de overheid en het verstaan van de gang van zaken. De overheid heeft in het verleden in de sociaal-economische geschiedenis meermalen de zwartepiet gehad als zij maatregelen moest nemen, die bepaalde groepen niet welgevallig waren. De overheid deed dit in het belang van ons hele volk of in het belang van de benadeelde partij, maar — ik herhaal het —: ik kàn mij niet voorstellen (ik zou het op prijs stellen, wanneer de Minister mij dit wilde bevestigen) dat hij niet bereid zou zijn om in deze zaak de zwartepiet in handen te houden.

Daarnaast, mijnheer de Voorzitter, begrijpen de mensen het eenvoudig niet meer. Zij begrijpen het niet, dat maandenlange wachten, dat heen en weer schuiven van collectieve arbeidsovereenkomsten, dat toetsen met dichte ogen, het aanflikkeren van rode en groene lampen, endogene ramingen, hetgeen allemaal bijdraagt tot verwarring op het terrein van de loonpolitiek, dat alles bij elkaar genomen eigenlijk een soort schimmenspel is geworden. Ik zou geneigd zijn om uit te roepen: Ja, ja, zo worden de Koekoeken geboren.

Mijnheer de Voorzitter! Zo is de toestand nu. Maar hoe verder? Ik meen dat de gedachten ter zake van de loonvorming in het bedrijfsleven niet zijn uitgekristalliseerd en dat wij voorlopig niet aan een definitieve regeling toe zijn, juist omdat deze ideeën zo evolueren. Ik meen echter wel dat wij, als wij proberen de loonproblematiek door te lichten, enkele lessen zouden kunnen trekken uit hetgeen gebeurd is. Ik wil dit voorzichtig doen.

Ten eerste dacht ik, dat de centrale organisaties van werkgevers en werknemers in ons land van grotere betekenis blijken te zijn dan zij zelf veronderstellen of zelf soms willen. Zij immers blijken er toch aan te pas te komen, of zij komen later — naar mijn vaste overtuiging — in de beklaagdenbank als de zaak is misgegaan, zeker bij een wijziging van de conjunctuur. Het overleg op centraal niveau sinds 1945 is in ons land van bijzondere betekenis geweest en ik geloof daarom, dat het

Steenkamp

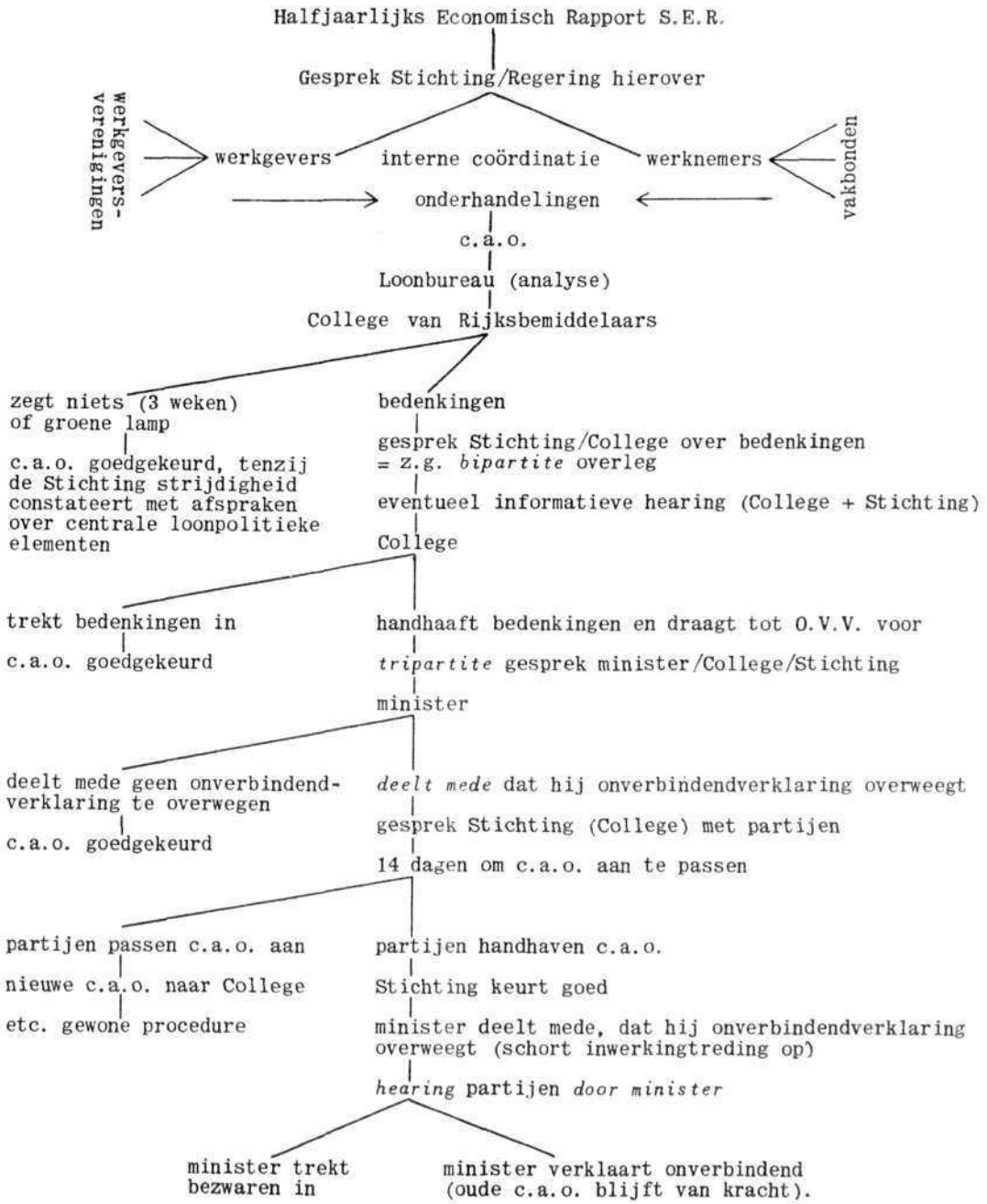
uiterst gevaarlijk is om het gestalte geven aan de verantwoordelijkheid van de centrale organisaties te snel te willen elimineren in welk systeem van loonvorming ook dat wij zouden kiezen.

Als tweede les, maar uitdrukkelijk hierop volgend, wil ik erop wijzen, dat wij de verantwoordelijkheid van de centrale organisaties niet meer kunnen realiseren als beslissende instantie. Dat immers was het fiasco van de derde fase van de loonvorming. Ik dacht echter, dat ze een taak behouden als advocaat in de eigen kring, als overredend in het eigen milieu en als adviserend in grote lijnen. Ze zullen naar mijn vaste overtuiging waar kunnen maken, dat zij een taak hebben in het centrale overleg.

Mijnheer de Voorzitter! Het laatste woord van de Minister zullen wij niet kunnen missen. Hij is immers in grote lijnen verantwoordelijk tegenover het parlement voor het systeem van de loonvorming en de materiële uitwerking daarvan in ons land.

Als vierde les — maar dat is dan het moeilijke punt —: het lijkt mij, voorzichtig gezegd, en het lijkt onze fractie, ook maar voorzichtig gezegd, duidelijk, dat wij een soort van toetsende instantie eenvoudigweg niet kunnen missen. De Minister kan en moet zich niet met de details van de loonvorming inlaten. Het is een onmogelijke opgave. Het bedrijfsleven zal een zondebok moeten houden, ook als de conjunctuur zich keert en als ook een andere groep dan nu roept om toetsing en om leiding. Het college — of hoe men de toetsende instantie ook wil noemen, ongetwijfeld denkt men dan het eerst aan het College van Rijksbemiddelaars, hoe fout de naam in dit verband ook moge zijn — of de toetsende instantie zal het algemeen

SCHEMA SYSTEEM LOONVORMING IN OVERGANGSFASE

Steenkamp

belang hic et nunc moeten vertalen in een beoordeling van de loonvoorstellen, wat genuanceerder dan in vroegere fasen het geval was. Immers, de verscheidenheid binnen de bedrijfstakken wordt steeds groter en daardoor kunnen zekere marges van vrijheid niet te krap worden gesteld. Door de toenemende concentratievorming in het bedrijfsleven komen c.a.o.'s tot stand, die ondernemingen bevatten van een geheel verschillend karakter. Ook dat vraagt een andere benadering. Als de Regering echter na rapporten van Planbureau en de Sociaal-Economische Raad een richtlijn geeft, dan zal de toetsing door de toetsende instantie, die ik bedoel, meer een kwalitatief dan een kwantitatief karakter krijgen. Dan zal een aantal zaken — uiteraard tertiaire zaken of misschien secundaire zaken — van iedere toetsing kunnen worden uitgezonderd.

Minister **Veldkamp**: Wat bedoelt u met „meer kwalitatief dan kwantitatief"?

De heer **Steenkamp** (K.V.P.): Ik bedoel te stellen, dat als de Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid een bepaalde richtlijn heeft gegeven ten aanzien van de loonvorming, een richtlijn, die zich dikwijls concretiseert in een cijfermatige benadering, dat dan het college of de toetsende instantie, die ik op het oog heb, meer het geheel van de loonvoorstellen zal moeten beoordelen, waarbij dan dikwijls de nadruk, ook naar buiten, zal vallen op andere gedeelten van de loonvoorstellen dan het cijfer, dat de verhoging van de primaire loonvoorstellen met zich medebrengt.

Minister **Veldkamp**: Dus zonder te zien naar de macro-economische uitgangspunten, die leidinggevend moeten zijn.

De heer **Steenkamp** (K.V.P.): De Minister heeft mij verkeerd begrepen. Dat heb ik echt niet bedoeld.

Minister **Veldkamp**: Dus toch kwantitatief.

De heer **Steenkamp** (K.V.P.): Ja. Het is naar mijn mening een onjuiste veronderstelling, dat het college niet kwantitatief zal moeten toetsen, maar het gaat erom, dat bij de toetsing de kwalitatieve kant een wat groter accent zal krijgen als de kwalitatieve richtlijnen van de Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid van meer betekenis worden.

Minister **Veldkamp:** Dat kwantitatieve blijft dus het raam, waarbinnen het kwalitatieve meer accent moet krijgen.

De heer **Steenkamp** (K.V.P.): Inderdaad zal dus in de praktijk het kwantitatieve het uitgangspunt blijken.

Minister **Veldkamp:** Dat heb ik goed begrepen.

De heer **Steenkamp** (K.V.P.): Ja. Ik zou nog eens duidelijk willen stellen, dat de bedrijfstak of de onderneming moeilijk het algemeen belang voor zichzelf kan beoordelen en de grens kan onderkennen tussen het direct belang van de betrokken partijen en het uiteindelijk belang van de nationale economie. Een toetsend orgaan, hoe men dat ook wil noemen, zal dus als belangrijkste kenmerken moeten dragen: onafhankelijkheid van de partijen en deskundigheid ten aanzien van de problematiek, juist — dan beantwoord ik opnieuw even de interruptie van de Minister — omdat het geheel van de voorstellen maatgevend zal zijn, en ten slotte een verstandige soepelheid. Dan zal er toch gesputterd blijven worden over achterblijvers, over meten met twee maten, over discriminatie en over bevoordeling. Dat alles immers zal zich ook ontladen over de hoofden van iedere toetsende instantie, of dat nu de centrales zijn — zij hebben het ondervonden — of dat het de Minister zelf is.

Als wij willen aanvaarden, dat een toetsende instantie onder de uiteindelijke verantwoordelijkheid van de Minister van Sociale Zaken voorshands de enige mogelijkheid is, zullen wij dat naar ik meen moeten aanvaarden in het belang van de nationale economie, hoeveel bezwaren daartegen in brede kring blijken te bestaan. Daarbij komt nog iets anders. Ik meen dat bij de slinkende invloed van de centrales en de grotere vrijheid van de c.a.o.-partijen meer aandacht zal moeten worden besteed aan de mogelijkheden tot bemiddeling. Ik zeg niet verplichte bemiddeling en arbitrage, maar ik wijs erop, dat wij daarvan enkele goede voorbeelden in Nederland hebben. Ik zou de Minister willen vragen, of hij mogelijkheden in dezen ziet, waarbij de overheid een stoot in de goede richting zou kunnen geven.

De lonen hebben een grote invloed op onze nationale economie, op de werkgelegenheid, de nationale groei, het prijsniveau e.d. In beginsel eist dat een relateren aan de produktiviteit. Ik kan mij voorstellen, dat zulks wrevels oproept. Dat is heel begrijpelijk, maar het werknemersaandeel in het nationale inkomen is nu eenmaal 75 procent en ik meen, dat het telkenmale nodig zal zijn duidelijk te maken, dat de lonen zulk een vitale sector van de nationale economie vormen. Wij kunnen het daarbij niet laten. Begrip tonend voor het streven, dat er een loonplafond bestaat, in feite aangegeven door de omstandigheden van de nationale economie, pleit onze fractie ervoor, dat de Minister nog eens verder zijn gedachten zal laten gaan over het onderzoeken van de mogelijkheden om te delen in de winsten van de onderneming. Onze fractie blijft nog altijd positief staan — ik wil dat gaarne nog eens herhalen — tegenover realiseerbare en aanvaardbare voorstellen in dezen.

Volgens de memorie van toelichting bedroeg in april 1963 het aantal winstdelingsregelingen 510 en het aantal gepremieerde spaarregelingen 1335. Dat is mooi maar onvoldoende. Nu wij ons steeds meer bewust worden, ook in de kringen van de vakbeweging, van het plafond waartegen de materiële loonsverhogingen stuiten, zou hieraan nog meer aandacht moeten worden besteed. Mag ik de Regering vragen of zij gedachten heeft over de aanwending van de 100 miljoen Breedband, waarvoor een uitdrukkelijk doel is vastgesteld, namelijk het besteden voor de bezitsvorming? Daarnaast zou ik de Minister willen vragen of hij mogelijkheden ziet om in een sfeer van samenwerking met werkgevers en werknemers een verdere stap te zetten tot stimulering van de bezitsvorming. Hieraan zou ik nog twee opmerkingen willen toevoegen. Als wij streven naar een verdere stimulering van de bezitsvorming, mogen wij naar mijn mening niet vergeten, dat de collectieve voorzieningen in Nederland, de sociale zekerheid, het vrij vergaand kosteloos onderwijs, de pensioenen e.d. gelukkig aanspraken zijn van brede lagen van ons volk en dat deze aanspraken reeds als vorm van bezit kunnen worden gekwalificeerd. Daarnaast ligt er het probleem, dat met name bij grotere gezinnen van loontrekkenden en kleine zelfstandigen nog steeds een sterke behoefte bestaat aan uitbreiding van duurzame gebruiksgoederen, die van groot belang zijn voor het geluk en de ontplooiing van de menselijke persoon. Naar mijn mening is voor het menselijk geluk het bezit van een wasmachine of een bromfiets groter dan het rendement van een obligatie of een aandeel.

Ten slotte wil ik de Minister nog vragen, of hij zijn gedachten reeds heeft laten gaan over datgene, wat hij heeft toegezegd in de memorie van toelichting op blz. 5, tweede kolom, alinea 6. De Minister heeft beloofd na te gaan of de lastenstijging voor de grote gezinnen niet onevenredig groot is. Mijn fractie zal het op prijs stellen hierover nog iets naders van de Minister te vernemen.

Minister **Veldkamp:** Ik volg de ontwikkeling nog altijd, zoals blijkt uit de tweede volzin.

De heer **Steenkamp** (K.V.P.): Ik zou graag willen weten of de Minister reeds consequenties heeft getrokken uit het volgen van deze ontwikkeling.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou nu gaarne nog iets willen zeggen over de spreiding van de verantwoordelijkheid in het

Steenkamp

bedrijfsleven. Op 21 januari van dit jaar heeft de S.E.R. een rapport uitgebracht over de bedrijfsorganisatie. Mijnheer de Voorzitter, wij hebben in Nederland geen gelukkige hand gehad in het van overheidswege bevorderen van een aangepaste structuur van de bedrijfstak; wij staan immers in feite bij de vierde mislukking. Deze waren achtereenvolgens: de Kamers van Arbeid aan het eind van de vorige eeuw, de Radenwet van Talma, de bedrijfsraden van Verschuur en de bedrijfsorganisatie, welke met name in de industrie en ook in andere delen van het bedrijfsleven tot een mislukking heeft geleid.

Werd van de Kamers van Arbeid reeds door Kuyper getuigd, dat het een dood paard aan een boom gebonden was; nu, de p.b.o. is bepaald ook geen renpaard gebleken.

De S.E.R. heeft in zijn rapport een diagnose gegeven van deze mislukking; weigerachtigheid en desinteresse, de snelle ontwikkeling van de Europese Economische Gemeenschap, de toegenomen welvaart, het verdwijnen van de ordeningsgedachte en het verlangen, de medezeggenschap in de onderneming te realiseren. Dit zijn factoren, die debet zijn aan de gang van zaken. Ik meen, dat het goed is, dat wij duidelijk onderscheid maken tussen de basisgedachte van de bedrijfsorganisatie, de achterliggende gedachte en de uitwerking daarvan in de wet en in de praktijk.

De gedachte van samenwerking in het bedrijfsleven tussen de bedrijfsgenoten, of, om het moderner te zeggen, tussen de sociale partners, blijkt ook op andere wijze in vrijheid te realiseren.

De goede diagnose van de S.E.R. moet ons naar mijn mening doen openstaan voor een eerlijke en moderne therapie. De Staatssecretaris heeft vele malen van zijn visie in dezen doen blijken. Ik moge daarnaast stellen, dat ik van de voorstellen van de Sociaal-Economische Raad inzake de lichte schappen niet zoveel verwacht, maar volgens mijn fractie en mijzelf is het meest aantrekkelijke punt in het rapport van de S.E.R. de gedachte van de commissies van samenwerking, waarin wel de basisidee van de bedrijfsorganisatie is gehandhaafd, maar waarbij de vrijheid aan het begin en aan het eind staat.

Er is van bepaalde zijde geopperd, dat dit een vluchthaven zou zijn voor de bedrijfsgenoten. Ik acht dat gevaar niet zo groot, maar ik wil wel bij de Minister en de Staatssecretaris erop aandringen, dat deze commissies van samenwerking met een minimum aan formaliteiten, aan toezicht en aan vormgeving worden omkleed. De S.E.R. acht kansen aanwezig, dat de competentie van de lichte schappen langzamerhand wordt vergroot. Mooi! Ik zou de Minister en de Staatssecretaris willen vragen, het mogelijk te maken, dat enerzijds de bestaande bedrijfsorganen ook de ballast overboord gooien en dus van zware tot lichte organen zullen worden en dat anderzijds, als de bedrijfsgenoten het erover eens zijn, bepaalde bedrijfsorganen — om met de woorden van de Staatssecretaris te spreken — worden gesnoeid.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nog drie opmerkingen maken over het werkterrein van de bedrijfsorganen.

De S.E.R. heeft gesteld, dat de rapportering over de economische situatie van de bedrijfstak voor de voorgestelde commissies van overleg een belangrijk werkterrein met zich zal brengen. Dat zal wel kunnen, mijnheer de Voorzitter, mits de werknemersorganisaties in de bedrijfstak dan ook echt een inzicht krijgen in de economische situatie en in de mogelijkheden, die in de bedrijfstak bestaan. Daaraan aansluitend, zou ik de Minister en de Staatssecretaris willen vragen, of zij mogelijkheden zien om ten aanzien van de zogenaamde niet-bindende sociaal-economische programmering, dus de planning met een niet-oriënterend karakter, waarover door de ambtgenoot van de Minister herhaaldelijk wordt gesproken, in deze commissies van overleg een verbinding te leggen met de gedachten, die in deze bestaan.

Ten slotte zou ik, wat het werkterrein van de commissies van overleg betreft, willen aansluiten aan een zinsnede, die de Minister in zijn memorie van toelichting wijdt aan het nationale arbeidsvoorzieningsbeleid. Het arbeidsvoorzieningsbeleid zou mijns inziens moeten rusten op twee polen die in elkaars verlengde liggen: enerzijds een goede doorlichting en prognoses van de bedrijfstak en anderzijds een beroepsopleiding op ruime schaal, gebaseerd op de situatie over een aantal jaren. De toenemende automatisering in het buitenland brengt naar mijn mening meer onzekerheid in het bedrijfsleven dan dikwijls wordt verondersteld. Wij komen te staan voor de noodzaak om de tekorten en de overschotten in bepaalde bedrijfstakken en in bepaalde beroepen in Nederland te compenseren in een volgende tijdsperiode. U weet, mijnheer de Voorzitter, dat er in 1964 in Engeland een wet is tot stand gekomen, nl. de Industrial Training Act, waarbij voor een aantal bedrijfstakken industrial training-boards zijn opgericht, die zich bezig houden met deze problematiek. Ik zou de Minister en de Staatssecretaris willen vragen, na te gaan, of hier ook een taak ligt voor de overlegorganen nieuwe stijl . Ik vraag dit met des te meer reden, omdat naar mijn mening het overleg zinvol moet zijn. Wij hebben naar mijn mening nu tol genoeg betaald aan de organisatie van het bedrijfsleven per bedrijfstak. Het heeft geen zin organen te creëren, die niets doen en niets betekenen. Ik geloof dat het goed zou zijn, als wij anderzijds aan het bedrijfsleven duidelijk zouden maken, dat deze organen nieuwe stijl, deze commissies van overleg, zijn gebaseerd op overleg in vrijheid en dat zij zoveel mogelijk variatie en kleur en vorm mogen vertonen als verenigbaar is met hun doelstellingen.

Mijnheer de Voorzitter! Ten slotte had ik nog een enkele opmerking willen maken over de spreiding van de verantwoordelijkheid in ons maatschappelijk bestel, met name dan gericht op de verhoudingen in de onderneming. Ik ben mij ervan bewust — daar moet men zich als Eerste Kamerlid toch bewust zijn — dat men zich beperkingen moet opleggen ook al vanwege het feit dat het rapport van de commissie-Verdam in discussie is bij de S.E.R. en dat een gedeelte onder het werkterrein valt onder de ambtgenoot van de Minister, de Minister van Justitie. Toch zou ik gaarne bij de behandeling van de begroting, die Minister Veldkamp regardeert, op twee aspecten uit deze complexe materie de aandacht willen vestigen. Als wij gestalte willen geven aan de moderne gedachte van zelfontplooiing, inspraak en veiligstelling van bepaalde belangen met name in de onderneming, dan is het eenzijdig voor deze doeleinden één bepaalde patentoplossing aan te bevelen.

De onderneming zal een ander gezicht krijgen door wijzigingen op een aantal niveau's, sommige ondergeschikt, andere nogal ingrijpend. Dan denk ik aan het werkoverleg aan de voet van de onderneming, de taakverbreding van de ondernemingsraden, een betere sociale inbreng in de raden van commissarissen, enquêterecht, beroepsrecht, betere verslaggeving en meer openheid, een andere en betere communicatie, maar het zijn alle deeloplossingen, die tezamen in de onderneming van 1966 een verandering kunnen bewerkstelligen, die voor zeer velen in ons volk belangrijk, ja zelfs vitaal is voor hun levensgeluk als mens. De toekomstige vormgeving van de onderneming wordt niet bepaald door een tijdelijk meningsverschil over het beroepsrecht of een arbeidscommissaris. Ik meen echter dat hier sprake is van een diepergaande historisch bepaalde onderstroom en gelukkig bestaat er m.i. dikwijls in het bedrijfsleven over die historisch bepaalde onderstroom een veel grotere eenstemmigheid dan men uiterlijk zou veronderstellen, ook dan in het strijdgewoel of de discussies blijkt. Ik zeg: gelukkig, mijnheer de Voorzitter, omdat het goed is, dat grote veranderingen op maatschappelijk terrein worden gedragen door brede groepen, die dan kunnen komen tot wat Chesterton eens noemde: het gezegende compromis. Als wij in Nederland in gemeen overleg bereid zijn, daarin samen te werken en samen te denken, kunnen wij naar mijn mening tot een moderne vormgeving van de onderneming, ook op sociaal terrein, komen. De Staatssecretaris van Sociale Zaken heeft enige tijd geleden advies gevraagd aan de Sociaal-Economische Raad over de ondernemingsraden, met name naar aanleiding van het geval-Deventer. Gelukkig bestaat in het bedrijfsleven

Steenkamp

een verdergaande overeenstemming over de taak en de positie van de ondernemingsraden dan over vele andere punten met betrekking tot de hervorming van de onderneming. Ik weet dat vele ondernemingsraden tamme zaken zijn; de competentie is in de praktijk beperkt, de rechtspositie van de leden is niet goed geregeld en in feite is het contact met de vakorganisaties onvoldoende. Toch geloof ik, mijnheer de Voorzitter, dat er kansen zijn dat de ondernemingsraden meer betekenis krijgen. Die kansen worden enerzijds geschapen door taakverbreding; ik denk dan aan het personeels- en promotiebeleid, aan de produktiviteitsbevordering, aan aandacht voor de situatie in het werkmilieu, maar met name ook — dat is een belangrijk kernpunt — aan een periodiek gesprek in de ondernemingsraden tussen leiding en werknemers over de economische situatie van de onderneming. Anderzijds worden die kansen geschapen door een betere scholing van de leden. In de ondernemingsraden staan nu eenmaal „amateurs" tegenover „professionals". Wij moeten dat mijns inziens erkennen. Wij moeten ook begrijpen en waarderen dat de vakorganisaties in dezen een grote taak hebben. Die taak betreft deskundige voorbereiding en begeleiding van de leden van de ondernemingsraden, scholing en vorming; dit laatste is broodnodig. Wij moeten realistisch zijn. Een ondernemingsraad zonder een vakbond is als een afgesneden plant. De leden van de ondernemingsraad moeten ergens op kunnen terugvallen; de vakbonden kunnen de leden stimuleren en aan hun wensen kracht bijzetten. Ik weet dat ik, als ik dit zeg, een actuele discussie oproep over de taak van de vakorganisaties en hun tweeslachtige positie. Op het ene ogenblik zijn zij strijder, op het andere ogenblik zijn zij pleitbezorger; de ene dag hebben zij de positie van een frontsoldaat en de volgende dag hebben zij de positie van meebouwer aan de maatschappelijke orde. Bij voldoende innerlijke bereidheid tot overleg zal de „conflictologiestorm" in het bedrijfsleven niet zulke ernstige gevolgen hebben, omdat werkgevers en werknemers zich terdege realiseren dat zij elkaar nodig hebben en dat soms wisseling van decor nodig is.

Zij realiseren zich ook dat de vakbonden noodzakelijkerwijs en gelukkig voor de werknemers, een dubbelrol moeten vervullen, mede tot voordeel van de onderneming.

Mijnheer de Voorzitter! De commissie-Verdam heeft geen voorstellen gedaan betreffende de veranderingen in het werkmilieu aan de voet van de onderneming, dat wil zeggen op de plaats waar de man en de vrouw op het kantoor of in de fabriek werkzaam zijn. De commissie-Verdam is van mening dat hier voor de overheid maar weinig mogelijkheden liggen. Het betreft hier echter niet alleen vraagstukken van leiding geven, maar ook van inspraak vanuit het werkmilieu. Het betreft niet alleen de werksfeer en de menselijke verhoudingen, maar veel meer het ruimte scheppen voor eigen initiatieven, het werkoverleg, het activeren van de creativiteit van de gewone man en de gewone vrouw op het kantoor of in het bedrijfsonderdeel. Het is een moderne visie, die met name de jongeren — jongeren die zo moeilijk autoritaire gezagsuitoefening kunnen aanvaarden en als reactie daarop elders een uitweg zoeken — dikwijls aanspreekt. Deze nieuwe gedachten ontdekken de mens in zijn behoefte tot zelfverwerkelijking, ook in zijn gewone werk. De mens is dikwijls wel geïnteresseerd. Hij wil best wat verantwoordelijkheid dragen; buiten de onderneming doet hij dat immers elke dag weer. Het zou te ver voeren, de positieve waarden van deze participatie-ideeën aan de voet van de onderneming naar voren te brengen. Ik moge er echter op wijzen dat door deze gedachten een beroep wordt gedaan op ieders medewerking, op de man en de vrouw aan de voet van de onderneming. Door deze medewerking worden faculteiten en talenten aangesproken die wij nu wel op de sportvelden en in de hobbyclubs aantreffen maar die wij in onze bedrijven zo dikwijls moeten ontberen. Allerlei onderzoekingen hebben bewezen, dat de mens, als hij een bepaald niveau van welvaart heeft bereikt, deze erkenning als mens die appeleert aan zijn persoonlijkheid, zeker zo belangrijk, soms zelfs belangrijker vindt dan de inhoud van zijn loonzakje. Ik durf zelfs de stelling

Steenkamp e. a.

aan, dat het voor het leven als mens belangrijker is wat er aan de voet van de onderneming, in het werkoverleg, gebeurt dan dat er een arbeidscommissaris of een verandering in de werkwijze van de ondernemingsraden of dat er beroepsrecht komt. Hier immers wordt de mens individueel aangesproken.

Deze opmerkingen van mij monden uit — de Minister kan niet anders verwachten — in een suggestie. In het bedrijfsleven wordt hieraan, helaas, te weinig, als wij zien naar het belang waarom het gaat, zelfs veel te weinig, gedaan. De Minister en zijn departement beschikken over een dienst, met een buitengewone naam in het bedrijfsleven, namelijk de arbeidsinspectie, die daarenboven een ervaring heeft van 75 jaar. De arbeidsinspectie is een buitenstaander, maar is dikwijls heel goed bekend met de situatie in de bedrijven. Kan de Minister nagaan of het mogelijk is via de arbeidsinspectie — ik probeer mij voorzichtig uit te drukken — een handreiking te geven aan het bedrijfsleven, met name aan middelgrote en kleinere ondernemingen, die onvoldoende terug kunnen vallen op hun eigen apparaat. De werkgeversorganisaties hebben immers voldoende tijd om in dezen de leiding van kleinere en middelgrote bedrijven te coachen. Een tip, adviezen, suggesties, gesprekken met de mensen van de arbeidsinspectie kunnen van vitale betekenis zijn voor de mens en heilzaam voor het bestaan van de onderneming. Naar mijn mening zou het goed zijn, als een buitenstaander, wat de arbeidsinspectie toch is, hierin eens het initiatief zou nemen en zou proberen daarover samen met de leiding van de onderneming gedachten te ontwikkelen.

Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft door zijn indrukwekkende wetgevende arbeid, met name op het terrein van de sociale zekerheid, een grote bijdrage geleverd tot wat ik zou willen omschrijven als de vrije mens in een verantwoordelijke maatschappij. Ik kom op die term als ik denk aan zijn sociale filosofie, aan de rechtsgronden die hij gebruikt, namelijk de ontplooiing van de mens, creëren van meer vrijheid en solidair zijn met de achtergebleven groepen. Daarnaast blijft echter ook op andere terreinen nog een vitale opgave bestaan, met name bij de spreiding van de verantwoordelijkheid in het bedrijfsleven, waarover ik enkele globale opmerkingen heb willen maken. Met een — ik geef toe — gezochte variatie op het eerste kan ik zeggen: Wij zouden nu moeten nagaan of het ook mogelijk is om meer te doen voor de verantwoordelijke mens in een vrije maatschappij. Dat kost moeite en heel veel zorgen, maar het is het allemaal waard, want de Minister en ons gaat het uiteindelijk om degene, door wie wij allen zo zeer geboeid worden: het gaat om de mens.

De beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt te 16.07 uur geschorst en te 16.28 uur hervat

De **Voorzitter:** Ik deel aan de Kamer mede, dat de afdelingen hebben benoemd tot rapporteurs voor de ontwerpen van wet nrs. 8539, 8546, 8547, 8548, 8549, 8552, 8560 en 8565 de heren: Beerekamp, Raedts (tevens voorzitter der commissie), De Gaay Fortman, Berghuis en Middelhuis.

In overeenstemming met het besluit der Centrale Afdeling om de rapporteurs voor het ontwerp van wet Wettelijke regeling van vakantie met behoud van loon (7168) vooraf te doen aanwijzen, benoem ik tot rapporteurs voor dit wetsontwerp de heren Louwes, Vugts, De Gaay Fortman, Kloos en Bührmann.

Gedurende het afdelingsonderzoek zullen de heren Louwes en Bührmann zitting hebben in resp. de eerste en de vijfde afdeling.

Voorts deel ik aan de Kamer mede, dat ik — zulks op verzoek van de fractie van de V.V.D. — benoem tot lid van de commissie van rapporteurs voor het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk XIII (Departement van Economische Zaken) der rijksbegroting voor het dienstjaar 1966 (8300) c.a. de heer Delprat in de plaats van de heer De Wilde.